

MUHTASAR

nı *el-İber fi haberî men gaber* ismiyle kısaltmıştır. Aynı müellifin *Düvelü'l-İslâm*'ı da *Târîhu'l-İslâm*'ın muhtasarı durumundadır. İzzeddin İbn Cemâa, *el-Muhtasarü'l-Kebîr (es-Siretü'l-kübrâ)* adıyla bilinen kitabını ihtisar ederek *el-Muhtasarü's-şagîr*'ini (*es-Siretü's-şugrâ*) kaleme almıştır. Takıyyüddin el-Fâsî, *Şifâ'ü'l-ğarâm bi-ahbâri'l-Beledi'l-harâm*'ını dört defa kısaltmış ve bu eserlerine *Tuhfetü'l-kirâm bi-ahbâri'l-Beledi'l-harâm*, *Tahşilü'l-merâm min târihi'l-Beledi'l-harâm*, *Hâdi zevi'l-efhâm ilâ târihi'l-Beledi'l-harâm* ve *ez-Zühûrû'l-muktefafe min târihi Mekketel-müşerrefe* adlarını vermiştir. Fâsî, Mekke hakkında en geniş ansiklopedik eser olarak bilinen *el-İkdü's-semîn fi târihi'l-beledi'l-emîn* isimli kitabını da *Ucâletü'l-kırâ li'r-râğıb fi târihi Ümmi'l-kurâ* adıyla kısaltmıştır. Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe, İbn Kesir'in *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Zehebî'nin *Târîhu'l-İslâm* ve Birzâli'nin *el-Muktefâ* adlı eserlerine beş ciltlik bir zeyil yazmış, daha sonra bu zeyil iki cilt halinde ihtisar etmiştir. Bedreddin el-Aynî, *İkdü'l-cümân (Târîhu'l-Bedrî)* adlı umumi tarihini kardeşi Şehâbeddin Ahmed'le birlikte *Târîhu's-Şihâbî* ismiyle sekiz cilt, ayrıca yalnız olarak *Târîhu'l-Bedr fi evşâfi ehlil-âsr* adıyla üç cilt halinde kısaltmıştır. İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*'sini *el-Envârü'z-zâhire ve'l-kevâkibü'l-bâhire mine'n-Nücümü'z-zâhire*, Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-vefeyât*'ına zeyil olarak yazdığı *el-Menhelü's-şâfi*'yi de *ed-Delîlû's-şâfi 'ale'l-Menhelil-şâfi* ismiyle ihtisar etmiştir. İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*'unu *Cevâhirü's-sülûk fi'l-hulefâ* ve *l-mülûk* ismiyle kısaltmıştır. Osmanlı tarihçisi Matrakçı Nasuh, bir dünya tarihi şeklinde hazırladığı *Mecmau't-tevârih*'ini *Câmiü't-tevârih* adıyla ihtisar etmiş, Osmanlı tarihine ait kısmı da müstakil bir cilt halinde yeniden hazırlamıştır. Âlî Mustafa Efendi *Künhü'l-ahbâr*'ını kısaltarak *Fusûlû'l-hal ve'l-akd* adlı eserini meydana getirmiştir.

Belirli bir eserin ihtisarı söz konusu olmadan bir hususta bilgi vermek amacıyla telif edilen muhtasar türleri de vardır. Meselâ İbn Abdülber en-Nemerî siyere dair kitabına *ed-Dürrer fi'htişâri'l-meğâzi ve's-siyer* adını vermiştir. İbn Ebü'd-Dem'in Hz. Peygamber dönemiyle başlayıp 628 (1231) yılına kadar gelen eseri *Kitâbü't-Târîhi'l-İslâmiyyi'l-muhtasar* ismini taşımaktadır. İbnü's-Sâ'nin, 595-606 (1199-1209) yıllarına ait IX. cildi günümüze ulaşan *el-Câmi'u'l-muhtasar fi*

unvânî't-tevârih ve *uyûni's-siyer* adlı eseri diğer bir örnektir. Abdülvâhid el-Merrâküşî, Muvahhidler devri başta olmak üzere Endülüs tarihi ve hükümdarları hakkında bilgi vermek için kaleme aldığı eserine *el-Mu'cib fi telhîsi aḥbâri'l-Mağrib* ismini vermiştir. Kâfiyeci'nin *el-Muhtasar fi 'ilmi't-târîh*'i, müellifin tarihle ilgili görüşlerini kısa bir şekilde anlatmak üzere kaleme aldığı bir kitaptır. Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi aḥbâri'l-beşer* adlı umumi tarihinin mukaddimesinde, kitabını geniş hacimli eserlere başvurmayla ihtiyaç kalmayacak şekilde değişik müelliflerin çalışmalarından ihtisar ettiğini belirtmiştir. Bâbürlüler devri tarihçisi Abdülkâdir Bedâûnî, Hindistan tarihine dair eserine *Müntehabü't-tevârih* ismini vermiştir. Osmanlı tarihçiliğinde de özellikle *Muhtasar Târih-i İslâm* (Mizancı Murad), *Muhtasar Târih-i Umûmî* (Mizancı Murad), *Muhtasar Târih-i Beşer*, *Naîmâ Târîhi Muhtasari*, *Muhtasar Osmanlı Târîhi* gibi eserler dikkat çeker. Ahmed Câvid Bey, XVII ve XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinin eserlerinden yaptığı seçmeleri *Müntehabât-ı Câvid Bey* adı altında toplamıştır.

Bazı müellifler, bir eseri ihtisar ettikten sonra o esere daha sonraki dönemlere ait olayları da ilâve etmişlerdir. Böylece bir telif türü olarak hem ihtisar hem zeyil aynı çalışmada bir araya getirilmiştir. Meselâ Zeynüddin İbnü'l-Verdî *Tetimetü'l-Muhtasar fi aḥbâri'l-beşer*, İbn Habîb el-Halebî *el-Fevâ'idü'l-müntekâh* ve Ebü'l-Velîd İbnü's-Şihne *Ravzü (Ravzatü'l-menâzir* isimli eserlerinde Ebü'l-Fidâ'nın *el-Muhtasar*'ını özetlemiş ve esere kendi dönemlerine kadar gelen birer zeyil yazmışlardır. Hasan Beyzâde, Hoca Sâdeddin Efendi'nin *Tâcü't-tevârih*'ini kısaltmakla kalmamış, ona kendi zamanındaki olayları da eklemiş, böylece *Telhîs-i Tâcü't-tevârih* adlı eserini kaleme almıştır. Aynı şekilde Mısır Valisi Ahmed Paşa'nın kâtibi Âlî, Nehrevâlî'nin *el-Berku'l-Yemânî fi'l-fethi'l-'Osmânî* isimli kitabını tercüme ederek kendi zamanındaki tarihî olayları da ilâve etmiş ve çalışmasına *Telhîsu Berku'l-Yemânî* adını vermiştir (İA, XII/1, s. 149).

Öte yandan bazı müellifler hacimli eserleri ihtisar etmekle meşhur olmuştur. İbn Manzûr, İbn Sa'd'ın *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-küb-râ*, Câhiz'in *Kitâbü'l-Hayevân*, Ebü'l-Ferrec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî*, İbn Abdürrabbih'in *el-İkdü'l-ferîd*, İbn Bessâm eş-Şenterî'nin *ez-Zâhire fi meḥâsini ehlil-Cezîre*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu*

Bağdâd, İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dimaşk*, Seâlibî'nin *Yetimetü'd-dehr* ve Ebü'l-İshak el-Husri'nin *Zehrü'l-âdâb*'ını özetlemiştir. Safedî onun ihtisar etmediği hemen hiçbir hacimli kitap kalmadığını, oğlu Kutbüddin de ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybedecek şekilde çok kitap okuyup bunları ihtisar eden babasının vefatında kendi hattıyla 500 cilt muhtasar bıraktığını söyler (Safedî, V, 56-57). Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe, İbn Habîb el-Halebî'nin *Dürretü'l-eslâk fi devleti'l-Etrâk*'inden seçmeler yaparak *Müntehabü Dürreti'l-eslâk*, Zehebî'nin *el-İber*'ini ihtisar edip *Muhtasarü'l-İber*'ini telif etmiştir. İbn Kâdî Şühbe, Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dimaşk*, Zehebî'nin *Târîhu'l-İslâm*, Nâsirüddin İbnü'l-Furât'ın *Târîhu'd-düvel ve'l-mülûk*, İbn Dokmak'ın *Nüzhetü'l-enâm fi târihi'l-İslâm* gibi eserlerinden seçmeler yaparak başka eserler de hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 291; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), I, neşredenin girişi, s. 35; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 2; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi aḥbâri'l-beşer*, Beyrut 1375/1956, I, 10-11; Safedî, *el-Vâfi*, V, 56-57; İbn Haldûn, *Mukaddime* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1983, II, 1279, 1280, 1283, 1284; *Keşfü'z-zunûn*, I, 27, 35, 294, 297-298; II, 1012-1013; Babinger (Üçok), s. 332, 347, 423; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 54, 186, 187; Chase F. Robinson, *Islamic Historiography*, Cambridge 2003, s. 178; R. Stephen Humphreys, *İslam Tarih Metodolojisi -Bir Sosyal Tarih Uygulaması-* (trc. Murtaza Bedir – Fuat Aydın), İstanbul 2004, s. 168; Cengiz Orhonlu, "Telhîs", *İA*, XII/1, s. 149.

CASİM AVCI

el-MUHTASAR

(المختصر)

Ebü'l-Kâsım el-Hırakî'nin

(ö. 334/946)

Hanbelî fıkḥına dair
ilk klasik metin kabul edilen eseri
(bk. HIRAKÎ).

el-MUHTASAR

(المختصر)

Kudûrî'nin
(ö. 428/1037)

Hanefî fıkḥına dair eseri.

Hanefî mezhebinde en çok güvenilen temel metinlerden biridir. Mâlikî literatüründe Halîl b. İshak el-Cündî'nin *el-Muhtasar*'ı için olduğu gibi Hanefî literatüründe de "el-kitâb" dendiği zaman Kudûrî-

nin bu eseri kastedilir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1633).

Yaklaşık 12.000 meseleyi içerdiği söylenen *el-Muhtasar* (a.g.e., II, 1631), diğer klasik fıkıh eserlerinde olduğu gibi kitap ve bab sistemine göre düzenlenmiştir. Birinci kitap tahâret, son kitap ferâiz olup genellikle tahâret, namaz, oruç, zekât, hac, alışveriş, boşama, cinayetler ve dava gibi geniş muhtevalı konular çeşitli alt başlıklara (bab) ayrılmış, diğer bölümler ise "kitab" başlığı altında işlenmiştir. Müellif küçük bir risâle yazmak amacıyla başladığı eserin büyü' bölümünü biraz uzatmış, rehin bölümünden itibaren orta bir seviye tutturmuştur; bu sebeple bazı konuların kısa, bazılarının genişçe işlendiği görülür.

Özlü muhtevası dolayısıyla eserde Kur'an ve Sünnet'ten delillere çok az yer verilmiş, Hanefî mezhebi dışındaki mezheplerin görüşlerine temas edilmemiştir. Mezhep imamları arasındaki hiyerarşi gözetilerek Ebû Hanîfe'nin veya onun bulunduğu tarafın görüşleri birinci sırada ele alınmış, daha sonra Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan'ın ittifak ettiği hususlar, Ebû Yûsuf'un tek başına kaldığı ve Muhammed b. Hasan'ın tek başına savunduğu görüşler zikredilmiştir.

Kudûrî, *el-Muhtasar*'ı yazarken yararlandığı kaynaklar hakkında bilgi vermemekle birlikte yapılan karşılaştırmalardan eserde hem muhteva hem sistem bakımından Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin *el-Muhtasar*'ından büyük ölçüde istifade edildiği anlaşılmaktadır; hatta Kudûrî'nin bu eserinin Tahâvî'nin *el-Muhtasar*'ının bir özeti olduğu söylenebilir (her iki eserin sistematikleri için bk. Kudûrî, s. 251-255; Tahâvî, s. 445-476).

el-Muhtasar düzenli sistematigi, zengin muhtevası ve sade üslûbuyla Hanefî fıkıh tarihinde hem ders kitabı hem temel başvuru kaynağı olarak şöhret kazanmıştır. Alâeddin es-Semerikandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*' adlı eserini yazarken Kudûrî'nin kitabını esas aldığı, hatta onu şerhe giriştiği gibi (*Tuhfetü'l-fukahâ*, I, 5) Burhâneddin el-Merginânî, Hanefî mezhebinin temel kitaplarından olan *el-Hidâye*'sini büyük ölçüde Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *el-Câmi'u's-sağîr*'i ile *el-Muhtasar*'dan, Muzafferrüddin İbnü's-Sââtî de *Mecma'u'l-bahreyn*'i *el-Muhtasar* ile Ebû Hafs en-Nesefî'nin *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye*'sinden yararlanarak yazmıştır. Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan İbrâhim el-Halebî'nin

Mülteka'l-ebhur'unun ana kaynaklarından biri de Kudûrî'nin bu eseridir. *el-Muhtasar*'ın birçok şerh ve ta'lik ile günümüze ulaşması da Hanefî mezhebi kaynakları arasındaki yerini göstermektedir. Eser birçok defa basılmıştır (İstanbul 1271, 1281, 1282, 1291, 1293, 1300, 1303, 1304, 1309, 1310, 1317, 1318, 1319, 1323, 1966, 1967; Delhi 1847, 1292; Lahor 1287/1870; Leknev 1876; Bombay 1303; Kazan 1890, 1909; Kahire 1324, 1948, 1957; nşr. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza, Beyrut 1418/1997).

Şerhleri. 1. Ebû Bekir el-Haddâd, *es-Sirâcü'l-vehhâc* (yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 454). Birgivi'nin muteber sayılmayan zayıf kitaplardan biri olduğunu söylediği eseri (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1631) bizzat Haddâd *el-Cevheretü'n-neyyire* adıyla kısaltmış (İstanbul 1301, 1306, 1314; I-II, kenarında Meydânî'nin *el-Lübâb*'i ile birlikte, 1316-1321; I-II, kenarında *el-Lübâb* ile birlikte, Kahire 1322; Delhi 1327; Lahor 1328), Ahmed b. Muhammed b. İkbâl de *el-Bahrü'z-zâhir* ismiyle tecrid ve ihtisar etmiştir. 2. Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*. En tanınmış şerhidir (İstanbul 1275, 1315, 1316, 1323; Kahire 1330, 1331, 1346, 1354; nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, I-IV, Kahire 1381/1961, 1383/1963; nşr. Abdülmecîd Tu'me el-Halebî, I-II, Beyrut 1418/1998; nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî, I-III, Beyrut 1415/1994). 3. Muhammed Âşık ilâhî el-Berenî, *et-Teshîlû'z-zarûrî li-mesâ'il-i'l-Kudûrî* (I-II, İstanbul, ts.). Kitap soru-cevap şeklinde düzenlenirken *el-Muhtasar*'ın sistematiginde küçük değişiklikler yapılmış ve eserde bulunmayan bazı başlıklar ilâve edilmiştir. 4. Cârullah ez-Zemahşerî, *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Adana İl Halk Ktp., nr. 35). 5. Habbâzî, *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Âtîf Efendi Ktp., nr. 906). 6. Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Akta' el-Bağdâdî, *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Molla Çelebi, nr. 54; Mahmud Paşa, nr. 185; Karaçelebizâde Hüsâmeddin, nr. 128, 129). İbn Kutluboğa, eserdeki garîb hadisleri *Şerhu garibi'l-eğâdisi'l-mezkûre fi Şerhi Muhtasari'l-Kudûrî li'l-Akta'* adıyla şerhetmiştir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 839, 1768). 7. Hâherzâde, *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 499; Yenicami, 404). Eser *Fevâ'idü'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 421), *Şerhu müşkilâtî'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 847) ve *Hallü müşkilâtî'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp.,

Hüsrev Paşa, nr. 92) adıyla da anılır. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 501) *Müşkilâtü Kudûrî* isimli eser de bu şerhin muhtasarı niteliğindedir. 8. Muhammed b. Ahmed el-İsbicâbî, *Zâdü'l-fukahâ*' (Millet Ktp., Murad Molla, nr. 904; Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1001; Yenicami, nr. 466; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1176). 9. Muhtâr b. Mahmûd ez-Zâhidî, *el-Mucetbâ / Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1262, Esad Efendi, nr. 741, Beşir Ağa, nr. 264; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1177; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 807, 808). 10. Hüsâmeddin Ali b. Ahmed el-Mekkî er-Râzî, *Hulâsatü'd-delâ'il fi tenkihi'l-mesâ'il* (Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi, nr. 74, Erzincan, nr. 45; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 8816, Veliyyüddin Efendi, nr. 1175; Tire İlçe Halk Ktp., Diğer Vakıflar, nr. 696). Tâceddin İbnü't-Türkmânî, bu şerh için anlaşılması zor olan konularla ihmal edilen bazı meseleler ve hadislerinin tahrîci hakkında üç ta'likat yazmıştır. Bu şerhin hadislerini *et-Turuk ve'l-vesâ'il ilâ ma'rifeti ehâdisi Hulâsatü'd-delâ'il* adlı eserinde tahrîc eden Abdülkâdir el-Kureşî, *Hulâsatü'd-delâ'il*'i ayrıca şerhettiği gibi burada ve *el-Hidâye*'de adları geçen âlimleri kısaca tanıttığı bir eser de kaleme almıştır. Hüsâmeddin Ali b. Ahmed er-Râzî, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *el-Câmi'u's-sağîr* ve Tahâvî'nin *el-Muhtasar*'ı gibi bazı temel metinlerde bulunup da Kudûrî'nin muhtasarındaki hükümlere uymayan meseleleri *Tekmiletü'l-Kudûrî* adlı eserinde toplamış, bunu *Hulâsatü'd-delâ'il*'in sistematigine uygun şekilde düzenlemiş ve daha sonra bu tekmiiley de şerhetmiştir. 11. Yûsuf b. Ömer es-Süfî el-Bezzâr (Nebî-i Şeyh Ömer), *Câmi'ü'l-mużmerât ve'l-müşkilât* (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 467). Bu şerhin başında fıkıh ilminin fazileti, fıkıh âlimleri, fetva vermenin şartları, fetvanın âdâbı, ictihad ve taklid gibi konulara dair bir bölüm bulunmaktadır. 12. Muhammed b. Yûsuf es-Semerikandî, *el-Fıkhü'n-nâfi'* (Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., nr. 488, 540; Adıyaman İl Halk Ktp., nr. 6, 49; Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 3922). 13. Ebû'l-Meâlî Abdürrab b. Mansûr el-Gaznevî, *Mültemesü'l-ihvân* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1775; Yenicami, nr. 466). 14. Ebû Abdullah Reşîdüddin Mahmûd b. Ramazan er-Rûmî, *el-Yenâbî' fi ma'rifeti'l-uşûl ve't-tefâri'* (yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 453). 15. İbn Kutluboğa, *Taşhihu'l-Kudûrî*. 16

Şâban 868 (24 Nisan 1464) tarihli müellif hattı nüshası Chester Beatty Library'de (nr. 5040) bulunan eser, kütüphane kayıtlarında *et-Tercih ve't-tenkih 'ale'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 601; Şehid Ali Paşa, nr. 915/1), *et-Tercih ve't-tašhîh 'ale'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 500), *Taş-hîhu Muhtaşari'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1074), *Şerhu müşkilâtî'l-Kudûrî* (İÜ Ktp., AY, nr. 2642) ve *Hâsiye 'alâ Muhtaşari'l-Kudûrî* (Millet Ktp., Murad Molla, nr. 796) adıyla da geçmektedir. Şevket Kerâsnîş'in Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de yüksek lisans tezi olarak neşre hazırladığı eser (1417/1996, Külliyyetü's-Şerîa) Ebû Muhammed Şerîf Mağribîzâde tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Sezgin, I, 455). **16.** Abdürrahim b. Ali el-Âmidî, *el-Mühimmü'z-zarûrî* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 728-730; Lâleli, nr. 1016). **17.** Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Fazl el-Erzincânî, *Şerhu'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 731). **18.** Abdullah b. Hüseyin b. Hasan b. Hâmid, *Hadâ'ıku'l-'uyûn fi Şerhi Muhtaşari'l-Kudûrî* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2376, 2378; Kayseri Râşid Efendi Ktp., Râşid Efendi, nr. 1355). **19.** Bedreddin Ahmed b. Muhammed er-Râzî (İbnü'l-Muzaffer), *Şerhu Muhtaşari'l-(Müşkilâtî) Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 211; Lâleli, nr. 1160, 1161). **20.** İlyâs b. Ali, *Şerhu Muhtaşari'l-Kudûrî* (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 773). **21.** Ömer b. Dânişmend, *Şerhu Muhtaşari'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 76). **22.** Bostanzâde, *Şerhu Muhtaşari'l-Kudûrî* (İzmir Millî Ktp., Yazmalar Katalogu, nr. 1577). **23.** Cemâleddin Mutahhar b. Hüseyin el-Yezdî, *el-Lübâb Şerhu Muhtaşari'l-Kudûrî* (Çorum İl Halk Ktp., nr. 1528).

Kaynaklarda ayrıca *el-Muhtaşar'a* İbnü'l-Muhaddis er-Res'anî, İsmâil b. Hüseyin el-Beyhakî, Muhammed b. Resûl el-Mükânî, Muhammed b. Abdullah eş-Şibî, Ebû İshak İbrâhim b. Abdülkerîm el-Mevsilî, Muhammed Şah b. Muhammed (İbnü'l-Hâc), Ebû'l-Abbas Muhammed b. Ahmed el-Mahbûbî, Nâsir b. Hüseyin el-Alevî el-Bestî, Nasr b. Muhammed el-Hut-telî, İbn Vehbân gibi müelliflerin şerh ve hâsiye yazdıkları belirtilmektedir.

Şâfiî fakihi Abdürrahîm b. Muhammed el-Mevsilî, Zahîrüddin Muhammed b. Ömer en-Nevcâbâzî, müfessir ve edip Münşî *el-Muhtaşar*'ı ihtisar etmiş, Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. Es'ad el-Hakîmî ile Ebû Bekir b. Ali el-Âmilî de eseri naz-

ma çekmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1632, 1634; Sezgin, I, 455).

Tercümeleri. *el-Muhtaşar*'ı Ch. Solvet Fransızca'ya (Paris 1829), Rosenmüller cihadla ilgili kısmını Latince'ye (*Analecta Arabica*, Leipzig 1825-1826), G. N. Bousquet ve L. Bercher muâmelâta dair bir bölümünü Fransızca'ya (Le statut personnel en droit musulman hanéfite, Tunus 1952), Georg Helmsdörfer, nikâhla ilgili kısmını *Des Abul Hasan Ahmed ben Mohammed el Koduri aus Bagdad moslemisches Ehrerecht nach hanefitischen Grundschriften herausgegeben* adıyla Almanca'ya (Frankfurt 1822, 1832) tercüme etmiştir.

Eserin Türkçe'ye ilk çevirisinin ne zaman yapıldığı tesbit edilememiştir. Londra'da School of Oriental and African Studies'in öğretim üyelerinden Mr. Mundy'nin özel kitaplığında kayıtlı (nr. 89) Türkçe Kudûrî çevirisinin baş tarafı eksik olup 888 (1483) yılında istinsah edilmiştir. Eser, Türkler'in edebî yazı dilinden İslâm sonrası Oğuz yazı diline geçiş aşamasında yazılmış bir kitap olarak nitelenmektedir (Korkmaz, s. 231). Ayrıca Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde (Haraççıoğlu, nr. 558) müellifi belli olmayan, 949'da (1542) istinsah edilmiş *Tercüme-i Kudûrî* adlı bir eser bulunmaktadır.

el-Muhtaşar'ın bilinen diğer Türkçe çevirileri şunlardır: **1.** Muhammed Emin Fehim Paşa, *Tercüme-i Kudûrî (Kitâbü'l-Azîzî fi'l-Muhtasari'l-Kudûrî)*; İstanbul 1281, 1304, 1309, 1314, 1315, 1316, 1320, 1323). **Aziziyye** adıyla meşhur olan tercümede eserin metni kelime veya cümleler halinde parantez içerisinde yazılmış, arkasından Türkçe'si verilmiştir. **2.** Hüseyin Hüsnü, *Sual ve Cevaplı Kudûrî Şerîf Tercümesi* (İstanbul 1329). Eserin tahâretten hacca kadar olan bölümleri maddeler haline getirilerek tercüme edilmiştir. **3.** İsmâil Müfid Efendi, *Tercüme-i Muhtasar-i Kudûrî* (İstanbul, ts.). **4.** Muzaffer Ozak, *Kudûrî-i Şerîf Tercümesi: Sualli-Cevaplı* (İstanbul 1958). **5.** Süleyman Fahri, *Kudûrî Metin ve Tercümesi* (İstanbul 1967, 1979). **6.** Ali Arslan, *Kudûrî Metni Tercemesi* (İstanbul, ts., Arslan Yayınları). **7.** Seyyid Fahreddin, *Kudûrî Tercümesi* (Isparta Uluborlu Alâeddin İlçe Halk Ktp., nr. 2194).

BİBLİYOGRAFYA :

Kudûrî, *el-Muhtaşar* (nşr. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza), Beyrut 1418/1997; Tahâvî, *el-Muhtaşar* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Kahire 1370/1950, s. 445-476; Alâeddin es-Semerkan-dî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, Beyrut 1405/1984, I, 5;

Keşfü'z-zunûn, II, 1631-1634; M. Âşık ilâhî el-Berenî, *et-Teshîlû'z-zarûrî li-mesâ'ilî'l-Kudûrî* (nşr. Abdülhafız el-Mezâhirî el-Mekkî), İstanbul, ts., neşredenin girişi, I, 3-7; Brockelmann, *GAL*, I, 183-184; *Suppl.*, I, 295; *İzâhu'l-meknûn*, II, 450; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library a Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1964, VII, 14, 181; Sezgin, *GAS*, I, 452-455; Zeynep Korkmaz, "Eski Bir Kudûrî Çevirisi", *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler* (1966), Ankara 1968, s. 225-231; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-'ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 334-335; Ahmet Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 37, 49, 57, 67, 70, 89, 93, 115; Abdullah Muhlis, "Şerhu Muhtaşari'l-Kudûrî el-müsemma Hülâşatü'd-delâ'il fi tenkihî'l-mesâ'il", *MMİADm.*, XVI /11-12 (1941), s. 506-511; M. Ben Cheneb, "al-Kudûrî", *EP* (Ing.), V, 345.

FERHAT KOCA

el-MUHTASAR

(المختصر)

Ebû Sücâ' el-İsfahânî'nin
(ö. 500/1107'den sonra)
Şâfiî fıkıhına dair eseri.

et-Taḳrîb fi'l-fıkh ve *Gâyetü'l-ihtisâr* adlarıyla da bilinen eser Şâfiî fıkıhını özetleyen küçük hacimli bir kitaptır. Müellif önsözde eserin öğrencilerin kolayca anlayıp ezberleyebileceği, İmam Şâfiî'nin mezhebine göre belli başlı meselelerin taksimatına ve hükümlerine yer veren özlü bir metin olduğunu belirtir. *el-Muhtaşar* kitab ve fasıl tertibine göre düzenlenmiş olup ilki "Tahâret", sonuncusu "İtk" olmak üzere on altı kitaptan meydana gelmiştir. Muhtemelen fıkıh eğitiminin ilk basamağı için kaleme alındığından Mâverî'nin *el-İknâ'î* ve Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'i gibi aynı dönemde telif edilmiş Şâfiî muhtasarlara nisbetle kitapta bilhassa vaz'î hükümler kapsamındaki terimlerin çok az kullanıldığı görülmektedir. Bu özelliğiyle eser, Abdullah b. Abdurrahman el-Hadramî'nin *el-Muḥaddimetü'l-Haḍramiyye*'si ve Zekerîyyâ el-Ensârî'nin *Tahrîrû Tenkihî'l-Lübâb*'ından daha kısa ve basit bir metindir. Pek çok defa basılan *et-Taḳrîb*'i (Bombay 1297; Kahire 1314, 1344, 1345, 1347, 1374/1955; nşr. Muhyiddin el-Cerrâh, Dimaşk 1969; Beyrut 1985; nşr. Muhammed Lebîb, Tanta 1413/1993) S. Keijzer (*Précis de jurisprudence musulmane par Abou Chodja*, Leiden 1859) ile G. H. Bousquet ("Abrégé de la loi musulmane selon le rite l'imam El-Chafi'i par Abou Chodj'a", *Revue algérienne de législation et de jurisprudence*, I [Alger 1935], s. 193-207) Fransızca'ya ve Abdullah Elçi-oğlu Türkçe'ye (Şâfiî İlmihali, İstanbul, ts.) tercüme etmiştir.